

У рубриці «Народи» видавці опублікували дослідження І. Сосіса та І. Равребе про єврейську общину у ВКЛ, В. Вольського – про татар, а З. Довгяли – про циган на території білоруських земель ВКЛ. Проблеми білоруського Відродження, книгодрукування, письма та освіти представлено відповідно працями В. Пічети, М. Довнар-Запольського, З. Довгяли та А. Савча у рубриці «Писемність».

Глибокі дослідження у галузі еволюції права та правових відносин у ВКЛ презентовано у рубриці «Право». Зокрема, це праця В. Дружчиця про мову Литовського статуту, В. Пічети про земельне право в Литовських статутах 1529 та 1566 рр. Статус землероба та землевласника за Литовським статутом 1529 р. висвітлено у роботі А. Бурдзейка, а за статутом 1588 р. – Т. Забіли. У цій рубриці також представлено праці А. Товстоліс, одна з яких про заставне право, а друга про сімейне право за Статутами ВКЛ.

Важливі праці, якими активно послуговуються сучасні литуаністи, що належать перу класикам А. Ясінському та В. Пічеті, завершують черговий том «Arche». Це дослідження А. Ясінського – «Спроба критичного вивчення Книги данин великого князя Казимира (з додатками повідомлення А. Седзельникова про писаря Якуба)», «Писар великого князя Казимира Василь Павлович Любич як представник крупного землеволодіння XVI століття (Нарис до історії крупного землеволодіння на Білорусі), а також В. Пічети – «Волочна устава королеви Бони та Устава на волоки.

Сподіватимемося, що даним виданням активно послуговуватимуться сучасні литуаністи, адже першодруки згаданих досліджень не завжди є доступними фахівцям з-поза межами Білорусі.

Борис Черкас*

[ОГЛЯД] ЖДАНОВИЧ О. АРІАНСТВО В ЕПОХУ КОНСТАНТИНА ВЕЛИКОГО. – К.: ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ, 2009. – 222 с.

У 2009 році в Інституті історії України НАН України вийшла монографія молодого вченого Олесі Жданович, присвячена малодослідженій темі в нашій країні – Аріанству за доби правління римського імператора Константина Великого. Щодо важливості розуміння місця аріанства для становлення сучасного християнства авторка досить чітко занотувала, що цей рух: «...сприяв консолідації християнської церкви та зміцненню в ній позицій держави. Саме завдяки аріанству було скликано Нікейський собор – перше загальне зібрання представників християнського кліру, на якому остаточно оформилася структура церкви та було закладено основи для

---

* *Черкас Борис* – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Інституту історії України НАН України.

подальшої розробки християнського ортодоксального віровчення.» (С. 133). Там само О. Жданович наголошує, що: «Аріанство отримало значну популярність серед мас, на нашу думку, **воно цілком реально могло перемогти...**» (С. 133). Так як дана робота є не теологічною працею, а історичним дослідженням, то і проблеми, що в ній піднімаються, є на багато ширшими, ніж питання самої віри.

Монографія Олесі Жданович є фіналом дисертаційного дослідження з усім притаманним йому науковим апаратом. Структура роботи являє собою зміст, чотири розділи, кожен з яких містить по два підрозділи, висновки, список літератури, додатки і перелік умовних скорочень. У першому розділі висвітлюються джерела дослідження та історіографія проблеми (С. 9–60). Аналізуючи джерельну базу, авторка вдається не лише до тексту самих джерел, але й до історії їх появи (С. 9–29). Теж саме стосується й історіографії (С. 29–60).

Специфікою роботи О. Жданович є те, що аріанство виступає лише верхівкою дослідженого шляху, в той же час більше уваги було приділено саме тій ситуації (політичній, соціально-економічній, культурній), що існувала в Римській імперії і на фоні якої і виник зазначений рух. Так, в другому розділі «Ідеологічні пошуки у римському суспільстві» (С. 62–106) висвітлюються ті пошуки філософсько-ідеологічних основ державницької ідеології в межах античного світогляду (Розд. 2.1 С. 62–76), що мали місце в державі та взаємини Константина Великого з християнством (Розд. 2.2 С. 77–106). Показавши в Розд. 2.1 кризу, яка охопила різноманітні релігійні культури держави і роль самої влади в цьому процесі, О. Жданович окремо звернула увагу на релігійно-філософські течії, що були наближені в своїх основах до раннього християнства і мали з ним спільні риси – «остання велика філософська система античності» неоплатонізм (С.64), індоіранський культ сонця мітраїзм (С. 70), «один з наймістичніших язичницьких культів» гностицизм (С. 72) та вчення, в якому «простежуються гностичні мотиви, елементи буддизму, зороастризму і навіть християнства», маніхейство (С. 74). Також в цьому підрозділі окремо приділено увагу особливості релігійного дохристиянського світогляду римлян (С. 69). У другому підрозділі показано вже безпосередні причини поширення саме християнства. Змальоване загальне ставлення римської влади в перші три століття існування молодого релігії. Окреме місце приділено релігійній політиці Діоклетіана і розпочатим ним гонінням на християн (С. 86–93). Олеся Жданович, показавши наслідки, які мали зазначені події на становище церкви, окремо зупиняється на т. зв. «Міланському едикті» 313 р. виданому у м. Медіолані двома співправителями імперії Константином і Ліцинієм і присвяченому віротерпимості (С. 93–94). Наступним блоком даного підрозділу є опис короткого життя і діяльності Константина Великого, причому наголос робиться на його християнському оточенні, що мало місце з дитинства (С. 95–99). На останок Жданович окремо зупиняється на першому великому конфлікті в середовищі християн, що був пов'язаний з рухом «донатистів» і, відповідно, першими спробами влади вплинути на розв'язання даної суперечки (С. 100–104).

Розділ третій (С. 107–134) присвячений витокам аріанства. У першому підрозділі Олеся Жданович приділяє увагу ідеологічним попередникам аріанського віровчення (С. 107–117). Показавши загальні причини, що призвели до появи різноманітних релігійних течій в середині раннього християнства, дослідниця окремо зупиняється на двох з них – адоптианізмі та субординаціонізмі. (С. 108). Авторка аналізує діяльність різноманітних представників даних течій, причому найбільше уваги приділяється майбутнім натхненникам Арія, а саме Павлу Самосатському (С. 109–111) і Лукіану Антіохійському (С. 111–113). Наприкінці підрозділу О. Жданович робить висновок, що «Саме аріанство стало найпотужнішою еретичною течією в християнстві завдяки тому, що увібрало в себе не тільки погляди адоптианістів, але й ідеї інших ранньохристиянських філософів та богословів» (С. 116). Підрозділ другий повністю присвячений саме теологічній суті Аріанства або «Аріанській суперечці» (С. 118–134).

У четвертому розділі Олеся Жданович пропонує читачам подивитися на «Аріанську суперечку» в суспільно-політичному житті Римської імперії (С. 135–166). Центральною подією даного розділу є підготовка, проведення та наслідки першого Вселенського собору (325 р.) у м. Нікеї. Вчена приділяє чимало уваги ролі імператора Константина як в організації і проведенні собору, так і в подальшій долі аріанства.

Наприкінці своєї монографії Олеся Жданович помістила в додатках тринадцять документів, що стосуються листування церковних діячів, послань імператорів тощо (С. 191–219).

Василь Кононенко*

[ОГЛЯД] КРИВОШЕЯ В. В. КОЗАЦЬКА ЕЛІТА ГЕТЬМАНЩИНИ. – К.: ШПЕНД ІМЕНІ І. Ф. КУРАСА НАН УКРАЇНИ, 2008. – 452 с.

Книга В. Кривошеї стала наслідком багаторічних досліджень істориком персонального складу старшини. Дана тематика дослідження історії України раннього нового часу є важливою, оскільки еліта Гетьманщини вивчалася з політичного, соціального, економічного, культурного, інтелектуального та інших аспектів, але історики все-таки погано знають людей тієї епохи. Як можна було сподіватися, генеалогічні дослідження дали цікаві результати.

Опрацювавши реєстр козацького війська 1649 р., автор прийшов до висновку, що в його складі нараховувалося 12,6% шляхти. Це надзвичайно важливо, оскільки історики орієнтувалися на авторитет В. Липинського, який писав про

---

* *Кононенко Василь* – кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Інституту історії України НАН України.